

УДК 821=111Байрон.03=161.2

Чередник Л.А.

Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка

ТВОРЧИСТЬ ДЖ. Г. БАЙРОНА В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ

Анотація. У статті розглянуто творчість Дж.Г. Байрона у перекладах відомих українських майстрів слова. Зокрема, представлено критичну та творчу перцепції І. Франка, проведено типологічне зіставлення оригіналів поезій Дж. Байрона і перекладів М. Костомарова, П. Куліша, Лесі Українки, П. Грабовського, В. Самійленка, Д. Паламарчука та інших. Також проаналізовано інтерпретацію образу «байронічного» героя у перекладах українських поетів.

Ключові слова: поетична творчість, оригінал, переклад, образ, байронічний герой.

Cherednyk L.A.

Poltava Yuriy Kondratyuk National Technical University

THE WORK OF J.G. BYRON IN UKRAINIAN TRANSLATIONS

Summary. The article describes the work of J.G. Byron in translations of famous Ukrainian word masters. In particular, the critical and creative perceptions of I. Franko are presented, a typological comparison of the originals of the poems by J. Byron and the translations of N. Kostomarov, P. Kulish, Lesya Ukrainsky, P. Grabovsky, V. Samoilenko, D. Palamarchuk and many others. The interpretation of the image of the "Byronic" hero in the translations of Ukrainian poets is also analyzed.

Keywords: poetic creativity, original, translation, image, Byronic hero.

Постановка проблеми. Творчість англійського поета Дж.Г. Байрона здавна приваблювала українських майстрів слова. Байрон тісно пов'язаний з Україною. Саме він увів у європейську літературу образ України та українського героя Мазепи. Він вибрав із життя Мазепи всього-на-всього історію його юнацького кохання до дружини польського магната. Крім того, Байрон створив емоційний, романтичний образ ніколи небаченої землі – України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вплив Джорджа Байрона на світову літературу є унікальним. До його творів та образів неодноразово зверталися і досі звертаються критики, письменники, перекладачі. Українські майстри слова і літературознавці зацікавилися творчістю англійського письменника понад 150 років тому. З того часу інтерес до Байрона не згасав.

Творчість англійського поета досліджували такі відомі філологи та літературознавці, як О. Веселовський, А. Виноградов, О. Єлістратова, В. Жирмунський, Ю. Манн, Н. Михальська, Б. Рейзов, М. Урнова, І. Дубашинський, Г. Храповицька, О. Дзера, С. Руссова, С. Павличко, Л. Герасимчук, Д. Кузик, Д. Наливайко, В. Богуславська та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Відомо, що англійський романтизм в хрономежах європейського літературно-романтичного простору початку XIX ст. – явище оригінальне, самобутне та унікальне. Усі дослідники суголосні у тому, що серед автономно-національних рис англійської романтичної літератури вирізняється особливість її жанрово-родового розвитку. Саме в царині романтично-літературного мистецтва Англії цього періоду «помітна перевага лірики, ліроепічних форм і роману над традиційним епосом чи драмою» [3, с. 226]. Англійську романтичну поезію початку XIX ст. справедливо зараховують до золотого фонду світового мистецтва; саме в ній заявили про себе постаті, поетична творчість яких набуває статусу своєрідного літературного символу.

Найпоширеніший тип англійського романтичного героя у різних національних модифікаціях

отримав назву «байронічний» герой. Цей образ входить не лише в літературні суверенні простори, а й у реальне життя і стає своєрідним виміром духовного життя особистості в складні, переломні етапи розвитку суспільства. Образ «байронічного» героя як певний тип поведінки, відчуження, ставлення до світу є домінують художньо-змістовною складовою романтичних творів Дж. Байрона.

Постановка завдання. Висвітлення особливостей інтерпретації образу «байронічного» героя у перекладах українських митців є метою нашої наукової розвідки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Із історії літератури відомо, що першим перекладачем Байрона українською мовою був Микола Костомаров, який здійснив українську редакцію поеми «Каїн».

Крім того, перекладав він і лірику англійського поета. Зокрема, відомий його переклад поезії «Sun of sleepless!» («Сонце несплячих!») із циклу «Єврейські співанки». Український переклад має назву «Місяць». Поезія овіяна холодним сріблястим місячним сяйвом і сумом, безнадією, яку переживає ліричний герой.

Одним із найбільших знавців і поціновувачів творчості Дж. Байрона в Україні був Іван Франко, який мав надзвичайний дар мислити категоріями світової літератури і знаходити переконливі паралелі, зовсім не помітні при поверхневому погляді. Франко, розповідаючи про поетичні твори великого англійця, глибоко аналізує їх. Він не засліплений Байроном, ставиться до нього критично. Зокрема, про першу збірку Дж. Байрона – «Години дармування» – український письменник пише, що автором є ще молода людина, тому вона не є ще досконалою.

Високо поціновував Франко поему «Паломництво Чайльд-Гарольда». «Се не оповідання, – пише критик, – не опис, не епопея і не критика, а низка думок, вражінь і описів того, що автор бачив у своїй подорожі» [9, с. 287]. Крім того, появу цієї поеми він вважав «фактом історичним для всієї Європи; від неї датується початок так званого байронізму майже у всіх європейських

літературах» [9, с. 287]. У передмові до першого українського перекладу Франко звертав увагу читача на надзвичайну художню вартість твору.

У «східних поемах» Байрона («Гяур», «Абідська наречена», «Корсар», «Лара», «Облога Корінфа» та «Паризіна»), на думку Івана Франка, відтворено персонажі на зразок Чайльд-Гарольда, яких він характеризує як злобних, таємничих, з нечистим сумлінням, гордих, як і сам їх автор. Вони не люблять життя і не бояться смерті. Такі песимістичні ідеї та образи у творах англійського барда спричинені, вважає Франко, тим горем та муками, через які йому довелося пройти. Та це дало йому змогу пізнати глибину людських страждань, навчило співчувати чужому лихові.

На думку українського поета і критика, під час другої подорожі в свідомості Байрона відбуваються зміни, що призводять до песимістичних настроїв. Проте любов до поезії та свободи не покинула його. Франко вказує на те, що це позначилося на тогочасних байронових творах, зокрема на третій пісні «Чайльда Гарольда», «Шильйонському в'язні», «Манфреді». Останній твір І. Франко назвав «англійським відгомном Гетевого «Фауста» [9, с. 290].

Особливо у творчому доробку Байрона Франко вирізняв поему «Мазепа», яку вважав одним із кращих творів англійського поета. На думку Франка, Байрон з геніальною силою і вірністю змалював у згаданій poemі безкрайні степи України, майстерно зображено й образ Мазепи.

Драму «Два Оскарі», написану в той же час, Франко схарактеризував як слабку, але, за словами українського письменника, завдяки філософській драмі «Каїн» автор знову піднявся на п'єдестал. У 1899 р. була опублікована філософська поема І. Франка «Смерть Каїна», де він інтерпретує образи англійського поета і водночас полемізує з ним.

Загалом, заслуга І. Франка полягає у тому, що він створив цілісну концепцію Байронової творчості, її бунтарського значення у світовому історико-літературному процесі. Свої погляди він висловив у вступній розвідці до власного перекладу поеми «Каїн» («Замітка перекладчика»), у двох передмовах до Кулішевого перекладу «Чайльд-Гарольдової мандрівки» та у статті «Лорд Байрон».

І. Франко також визначив і роль Байрона у світовому літературному процесі. На думку Каменяра, велике, справді революційне значення Байронового життя й Байронової поезії було власне у тому, що «в пору важкої реакції та занепаду духу після закінчення наполеонівських війн він із нечуваною силою виступає як речник свободи особи, як бунтар проти всього усталеного, шаблонного [9, с. 291]. У статті «Лорд Байрон» український митець писав: «Може, ані один поет на світі при такій односторонності свого таланту не мав такого широкого і глибокого впливу на сучасну і пізнішу літературу, як лорд Байрон. Се знак, що висказуючи свої погляди, болі, мрії і змагання, він висказував разом і те, що відчував цілий загаль, чим жила уся суспільність, — знак, що він був духовим, а до того геніальним представником свого часу» [9, с. 283].

Твори Байрона перекладали також І. Наумович, О. Кониський, І. Верхратський, О. Навроцький, М. Старицький, П. Грабовський, Б. Грінченко, П. Куліш, Леся Українка та інші.

Так, Пантелеймон Куліш зацікавився Байроном ще в 30-ті роки, пізніше Байрона він поставив нарівні з Вальтером Скоттом і Шекспіром. Найпомітнішим кроком у становленні українського Байрона стали такі переклади «Панька Куліша», як перша пісня «Дон Жуана» (1891), «Чайльд-Гарольдова мандрівка», написана 1894, але опублікована вже посмертно Іваном Франком у 1905 році. Літературознавець В. Неділько перекладацьку діяльність П. Куліша називає теперішнім подвигом, тому що перекладав він у ті часи, коли вийшов Емський указ про заборону української мови. Своєю роботою письменник доводив, що наша мова здатна відтворити всі багатства світової культури. Заслуга П. Куліша у тому, що він намагався передати як зміст, так і форму добутоків зарубіжних класиків. Його перекладацька діяльність була значним внеском в українську літературу. Так, в 1897 році вийшов збірник перекладів «Позичена кобза» П. Куліша, до якої, крім Ф. Шиллера, Г. Гейне, Й.В. Гете, 13 п'єс В. Шекспіра, увійшли і твори Дж. Байрона. Найсильніші у збірці, на думку М. Зерова, переклади з Байрона, що пояснюється не тільки більшою відповідністю первотворові Кулішевого лексичного добору, а й тим, що «настрої, маски та пози Байрона були прекрасним річизцем для власних Кулішевих емоцій» [6, с. 210].

Значне місце у перекладацькій спадщині Павла Грабовського, яка охоплює 27 літератур, обіймають і переклади з Дж. Байрона. Так, під час ув'язнення в іркутській тюрмі (1889-1892 рр.) з'явилися переклади «Шильйонського в'язня». Говорячи про принципи своєї перекладацької діяльності, Грабовський зазначав: «Всякий добрий переклад, по моїй думці, повинен віддавати правдиво цілий дух і художницьку красу первотвору, вибрати все, що надає останньому вартості та оригінальності, бути не менш характерним, як він» [2, с. 15]. Переносючи в українську літературу кращі зразки світової лірики, Грабовський часто шукав співзвучних мотивів, щедро наснажував перекладені твори власними ідеями. У його перестівах прочитуються мотиви українського фольклору, зокрема українських народних пісень. Такий підхід є доцільним, оскільки мусимо зважати на тогочасного читача. Сучасний перекладач М. Стріха зазначає, що «українське село навряд чи потребувало творів Байрона. Вони були необхідні передусім для української мови» [7, с. 90].

Крім цього, у 1895 році П. Грабовський переклав багато поезій англійського митця: «Як до самотньої труни...», «Тхне домовиною сумною...», «Вона іде...», «Ридала ти...», «Не вихваляйте мені більш...», «Саул», декілька віршів із «Паломництва Чайльд-Гарольда».

У 70-ті роки XIX ст. до перекладів Байрона звертався Михайло Старицький. Він переклав ліричні вірші, уривки з поем англійського поета, а також частину поеми «Мазепа».

Байрон належав до улюблених поетів Лесі Українки, якого вона із захопленням читала і перечитувала, мріяла перекладати. На жаль, ці плани не здійснилися, перекладено було лише поезію «When I dream that you love me...» («Коли сниться мені, що ти любиш мене...») та уривок із поеми «Каїн».

Художній переклад поезії Дж. Байрона «When I dream that you love me...» («Коли сниться мені, що ти любиш мене...») Леся Українка зробила, перебуваючи на лікуванні в Криму, навесні 1898 року.

Українська поезеса зберегла романтичний настрій вірша, овіяний несказаним сумом і печаллю, голвні образи-символи (сон, кохання, смерть). Пропонуємо порівняти уривок із вірша та переклад. Оригінал: «*When I dream that you love me, you'll surely forgive; / Extend not your anger to sleep; / For in visions alone your affection can live, – / I rise, and it leaves me to weep*» [1]. Переклад: «*Коли сниться мені, що ти любиш мене, / Ти на сон мій не гнівайся, любя, – / Тільки в мріях я маю те щастя ясне, / Кожний ранок – оплакана згуба*» [8, с. 278].

У вірші відсутня поетика глухих емоцій, узагальнених особистостей і положень. У них домінує емоційно-експресивне начало. Лірика стає пізнанням душі й особистості тих, до кого вона звернена, відкриваються і адресат, і автор. Ми відчуваємо, хто такий сам ліричний герой, що він відчуває до героїні, що вона несе йому.

Вірші Дж. Байрона перекладав також і відомий український поет-лірик, сатирик, драматург і перекладач Володимир Самійленко. Зокрема, у нього є прекрасний переклад вірша Байрона «Мій дух, як ніч...». Порівняймо оригінал вірша з перекладом. Читаємо у Дж. Байрона: «*My soul is dack – Oh! Quickly string / The harp I yet can brook to hear; / And let thy gentle fingers fling / Its meating murmurs o'er mine ear. / If in this heart a hope be dear, / That sound shall charm it forth again: / f in these eyes there luck a tear, / Twill flow, and cease to burn my brain*» [1].

Перша строфа у перекладі В. Самійленка:

*Мій дух як ніч. О грай скоріш!
Я ще вчуваю арфи глас,
Нехай воркує жалібніш
І тишить слух в останній час.
Як ще надія в серці спить,
Її розбудить віщий спів.
Як є сльоза, вона збіжитьь,
Поки мій мозок не згорів.
Але суворо й смутно грай,
Додай жалю в свій перший звук [5].*

Вірш Байрона – це звертання-монолог Саула до Давида. Перекладачеві вдалося зберегти -перехресне римування (абаб), передати напружений внутрішній стан ліричного героя, його самотність, тугу, зневіру, навіть відчай. У душі героя відбувається боротьба добра і зла. Ніщо не може втішити царя, крім божественного звука арфи, адже вона знаходиться в руках співиця, чий пісню любі Господу. Саул хоче переконатися, що його душа жива, не скам'яніла, адже він ще здатен чути «арфи глас». Він прагне, щоб божественна пісня розбудила в серці надію, щоб сльози полилися з його очей, сльози очищення.

Список літератури:

1. Байрон Дж. Вірші. URL: <https://dovidka.biz.ua/virshi-bayrona/> (дата звернення: 28.03.2019).
2. Зорівчак Р.П. Український художній переклад і буття нації. Спроба історико-літературного осмислення. Чужомовне письменство на сторінках західноукраїнської періодики (1914-1939) : бібліогр. покажч. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2003. С. 5–16.
3. Наливайко Д.С., Шахова К.О. Зарубіжна література доби романтизму. Київ : Наукова думка, 1998. 234 с.
4. Паламарчук Д.Дж. Байрон. Вірші. URL: chtyvo.org.ua/authors/Palamarchuk/ (дата звернення: 27.03.2019).
5. Самійленко В. Вірші. URL: <https://onlyart.org.ua/poets/virshi-volodymyra-samijlenka/> (дата звернення: 28.03.2019).
6. Стріха Максим. Історія й сьогодення українського поетичного перекладу (XII–XX ст.) : курс лекцій. Львів : Простір, 2002. Том 2. 200 с.
7. Стріха М. Український художній переклад: між літературою і націтворенням. Київ : Факт-Наш час, 2006. 344 с.
8. Українка Леся. Зібрання творів у 12 тт. Київ : Наукова думка, 1975. Т. 2. 283 с.
9. Франко І.Я. Лорд Байрон. Зібрання творів у 50-и томах. Київ : Наукова думка, 1981. Т. 29. С. 283–292.

Твори Байрона у 20-х роках ХХ століття, що вишли окремою збіркою, у той період перекладали: Євген Тимченко (містерія «Кайн», 1925), Дмитро Загул (вільний переклад поеми «Мазепа», 1929), Микола Рошківський (драма «Манфред», 1931), Юрій Корецький (збірка трагедій – «Кайн», «Сарданапал», «Потвора перетворення» (1939).

У ХХ ст. із перекладної байроніани слід виокремити переклади Дмитра Паламарчука (лірика), Сави Голованівського («Дон Жуан») та інші.

Зокрема, справжньою перлиною сучасної літератури є переклади Дмитра Паламарчука. Серед них слід назвати вірші «Прометей», «Коли сниться мені, що ти любиш мене», «Спомин», «В день мого тридцятишестиліття» та багато інших. Український перекладач досить тонко передає характер байронічного героя, його гостре сприйняття недосконалості навколишнього світу, благородство душі, глибину і силу почуття, самотність. Наприклад, поезію «Спомин» можна вважати зразком поетичної недовомовленості, за якою приховані причини суму автора. Перекладач засобами рідної мови відтворює багатий і просторий поетичний світ Байрона. Досить точно прослідковуються також мотиви «загубленого раю», загублених надій і сподівань, загубленого абсолюту людського щастя, що є внутрішньою темою лірики англійського поета:

*Кінець! То був лиш сон. І враз
Блідих надій промінчик згас.
Щасливих мало днів прожито,
Світанок мій вкриває тьма,
І душу сковує зима.
Любов, надію вщент розбито.
Якби ж – і спомини. Якби-то! [4].*

Висновки з проведеного дослідження і перспективи. Отже, у результаті наших досліджень можна зробити такі висновки. Українські перекладачі ХІХ–ХХ ст. досить часто звергалися до творчості відомого англійського поета-романтика Дж. Байрона.

Твори англійського поета та українські переклади мають багато спільного, незважаючи на те, що вони жили в різний час і за різних умов.

Хоча твори різні за світосприйняттям, можна простежити в них схожість ідей і персонажів. Українські поети намагаються відповісти на філософські питання: у чому сенс людського буття, чи можна досягти гармонії між життям і знанням.

Крім того, ідеї, висловлені великим англійським поетом та українськими митцями, актуальні й сьогодні. Вони – співці свободи, боротьби, виразники віянь своїх епох та народів.